

Materiały

TERYTORIUM ŚLĄSKA W WIEKACH XVIII—XX

Zmiany granic i powierzchni, 1740—1950

W okresie ostatnich lat dwustu dziesięciu pojęcie terytorialne (polityczno-administracyjne) Śląska ulegało tak licznym zmianom, jak może żadne inne tego rodzaju pojęcie terytorialne w Europie¹.

Szczególniej często w tej części Europy zachodzące zmiany granic między państwami odbijały się również na losach granic Śląska. Podzielony między dwa lub trzy państwa, Śląsk zachowywał swoje historyczne ziemie na ogół nienaruszone, a co więcej: rósł i rozszerzał się niemal w wyniku każdej zmiany granic państwowych. Zjawisko to występowało również po zniesieniu jednostki administracyjnej Śląska w ramach poszczególnych jego części, znajdujących się w granicach państw, zajmujących w danym okresie ziemie śląskie. Niemal po każdej zmianie granic państwowych na Śląsku poszczególni właściciele jego części dodawali do swojego udziału skrawki ziem sąsiednich.

Najwięcej takich przemian, i to właśnie w kierunku powiększania się, przechodził w okresie swoich 200 lat egzystencji Śląsk pruski.

Obecnie nie istnieje już pojęcie administracyjno-terytorialne Śląska jako całości. W trzech państwach, w których znajdują się części dawnych prowincji śląskich, tj. w Polsce, Czechosłowacji i Niemieckiej Republice Demokratycznej, nie widzimy już jednostek administracyjno-terytorialnych, w których nazwie występowałoby słowo „Śląsk“, ani też takich — z jednym wyjątkiem obecnego województwa opolskiego — które by obejmowały wyłącznie ziemie historycznie śląskie. Doniosłe względy natury gospodarczej spowodowały z jednej strony podział historycznego Śląska na szereg mniejszych jednostek, a z drugiej połączenie ich ze skrawkami prowincji sąsiednich, tak iż obecnie w ramach poszczególnych obwodów sąsiadują ze sobą części historycznego Śląska i innych dawnych prowincji historycznych.

Z rozważań swoich możemy tu wyeliminować części byłego Śląska pruskiego znajdujące się na zachód od Nysy Łużyckiej, a dziś wchodzące w skład Niemieckiej Republiki Demokratycznej. Obszar ten² był historycznie nigdy części ziem śląskich nie stanowi i został do Śląska przyłączony dopiero w r. 1815 wraz z innymi częściami Saksonii, anektowanymi wtedy przez Prusy. O tym jeszcze niżej.

¹ Do porównania nasuwają się tu jedynie terytoria państw bałkańskich w XIX i XX w., jednakże w tym ostatnim wypadku podstawa zmian była inna: mianowicie terytorium tych państw ulegało zmianom w wyniku ruchów narodowo-wyzwoleńczych i dążności do zjednoczenia narodowego. Ale i na Bałkanach mimo to nie było zmian granicznych w okresie ubiegłych lat 200 więcej niż na ziemiach śląskich.

² Chodzi tu o następujące powiaty lub ich części b. prowincji dolno-śląskiej (Niederschlesien), rejencji legnickiej (Regierungsbezirk Liegnitz): cały powiat Hoyerswerda (tuż. Wojerecy), większą część pow. Rothenburg (tuż. Rózbork) i mniejszą część pow. zgorzeleckiego (Görlitz, tuż. Zhorjelc), które to obszary obecnie znalazły się w ramach Saksonii, do której też należały do r. 1815. Historycznie są to niewątpliwie części Górnej Łużycy, co zresztą, mimo ich włączenia administracyjnego do Śląska, uznawała i pruska terminologia, pisząc stale np. Rothenburg/Oberlausitz, lub podając przy Zgorzelcu (Görlitz), że miasto to jest stolicą pruskiej Górnej Łużycy.

Rozważania poniższe dotyczyć będą zatem jedynie ziem historycznego Śląska i obszarów sąsiednich, ze śląskimi w różnych okresach połączonych, które obecnie znajdują się w granicach Polski i Czechosłowacji. O ile zaś chodzi o przynależność państwową tych ziem w okresach poprzednich, od połowy XVIII w. zaczynając, to będzie tu mowa o byłym Śląsku pruskim, byłym Śląsku austriackim oraz o polskich i czechosłowackich częściach Śląska z okresu po r. 1918.

I. 1740—1815

Terytorium Śląska takie, jakie ostatecznie ustaliło się w stuleciach XIII—XV, a które w XIV w. przeszło w skład ziem Korony Czeskiej i w 200 lat później w skład ziem dziedzicznych Habsburgów³, zajmowało w momencie agresji pruskiej w 1740 r. okrażli 38 tys. km². Liczbę tę uzyskujemy przez dodanie powierzchni Śląska pruskiego, obliczanego w XVIII w. na 640 mil kw.⁴, i powierzchni Śląska austriackiego (5,1 tys. km²). Traktaty pokojowe między Prusami a Austrią, zawarte w latach 1742 i 1763, zatwierdziły podział Śląska na część pruską, zajmującą niemal 7/8 całości, oraz na austriacką resztkę, terytorialnie rozdzieloną klinem morawskim, mającą nieco ponad 1/8.

Liczba powyższa, 38 tys. km², stanowi niewątpliwie zasadniczy trzon terytorialny ziem śląskich w ich postaci nowożytnej. Od tej liczby musimy wychodzić przy dalszych rozważaniach o zmianach terytorium śląskiego⁵.

Po podziale Śląska między Prusy, a Austrię aspekt terytorialny tego kraju przedstawiał się następująco:

Prusy zajęły dawne księstwa: Wrocławskie, Legnickie, Głogowskie, Świdnickie, Ziębickie (Münsterberg), Brzeskie, Oleśnickie, Ścinawskie, Jaworskie, Żagańskie, Opolskie, Bytomskie, Raciborskie, Kozielskie, Niemodlińskie i Strzeleckie, oraz północną część Karniowskiego, a także Hrabstwo Kłodzkie. Natomiast przy Austrii pozostały księstwa: Cieszyńskie, Opawskie i południowa część Karniowskiego.

Posiadłości austriackie przedstawiały się wtedy pod względem granic tak samo, jak w ostatnim okresie przed rozpadem monarchii habsburskiej: podzielone na część zachodnią, karniowsko-opawską, i wschodnią, cieszyńską, a przedzielone w środku klinem morawskim dochodzącym pod Ostrawą do granicy pruskiej.

Podobnie nowa pruska prowincja śląska posiadała na północy, wschodzie i południu granice również takie, jakie istniały do końca egzystencji monarchii Hohenzollernów, natomiast inna była granica zachodnia. Przebiegała ona mniej więcej wzdłuż Kwisy i Bobra aż do ujścia tej rzeki do Odry, odchylając się od Kwisy ku wschodowi koło Lubania, a znacznie ku zachodowi na terytorium ówczesnego Księstwa

³ Nie wliczam tu do Śląska należących do niego chwilowo dawnych księstw: Siewierza, Oświęcimia i Zatora, które w istocie rzeczy były częściami Ks. Krakowskiego i tylko przejściowo, w XII—XV w., złączone były z księstwami śląskimi. Z końcem XVIII w. zabórcy próbowali dokonać pożądanego włączenia tych obszarów do Śląska, o czym niżej.

⁴ Cyfrę tę podaje K. Kretschmer, *Historische Geographie von Mitteleuropa* (1904), s. 613. Mila kwadr. = ok. 51 km².

⁵ Artykuł niniejszy ogranicza się do faktów, zaczynając od XVIII w., toteż nie mogą tu być wzięte pod uwagę kwestie związane z pierwotnym rozciąganiem się obszaru Śląska dalej ku zachodowi, do Nysy Łużyckiej; zob. A. Sujkowski, *Geografia ziem dawnej Polski* (1918), s. 275; W. Semkowicz, *Historyczno-geograficzne podstawy Śląska*, w dziele zbiorowym pt. *Historia Śląska od najdawniejszych czasów do r. 1400* (1933), I, 31—4; K. Pieradzka, *Historyczny rozwój zachodniej granicy Dolnego Śląska do początku czasów nowożytnych*, „Przegląd Zachodni” 1948, nr 7—8, s. 40 n.; inaczej St. Arnold, *Geografia historyczna Polski* (1951), s. 103; nie zajmuje zdecydowanego stanowiska Z. Sułowski, *Najstarsza granica zachodnia Polski*, „Przegl. Zach.” 1952, nr 3—4, s. 352—3.

Żagańskiego, którego granica zachodnia wysuwała się z kolei silnie jeszcze dalej na zachód, przekraczając nawet koło Przewozu (Priebus) Nysę Łużycką. Także na północ od Żagania granica Śląska oddalała się na zachód od Bobra, by jednak odsunąć się znacznie ku wschodowi od tej rzeki w widłach jej i Odry, na północ od Nowogrodu Bobrzańskiego, i dojść do Odry w pewnej odległości na zachód od Zielonej Góry.

Na zachód od Kwisy rozciągało się wtedy terytorium Saksonii, mianowicie zajęta przez to państwo w r. 1635 Górna Łużyca.

Obszar zatem między Kwisą a Nysą Łużycką, sięgający na południu do granicy czeskiej, a na północy do klina żagańskiego zmierzającego ku Nysie, był od czasu utworzenia pierwotnie czeskiego, a potem saskiego Margrabstwa Łużyckiego — jego częścią składową, a np. miasto Lubań należało do Związku Sześciu Miast łużyckich.

Do drobnych powiększeń swoich posiadłości na Śląsku przystąpili obaj zaborcy tego kraju w ostatniej ćwierci XVIII w., w związku z rozbiorami Polski.

Najpierw pospieszyła uczynić to Austria, by choć w minimalnej mierze uzupełnić swoje, tak bardzo uszczuplone, śląskie dziedzictwo. Gdy w I rozbiorze Polski dostała się Austriakom ziemia krakowska, Maria Teresa przypomniała sobie, że jest królową czeską i w r. 1773 przyłączyła obszar dawnych księstw: Oświęcimskiego i Zatorskiego do Korony Czeskiej⁶. Przez to obszar Śląska austriackiego powiększył się o 2,5 tys. km², dochodząc łącznie do 7,3 tys. km². Łącznie zaś terytorium, nazywane wtedy Śląskiem, posiadało powierzchnię okraęło 40 tys. km². Administracyjnie jednak Oświęcim i Zator pozostały przy Galicji.

Drugim takim sztucznym powiększeniem Śląska było oderwanie przez Prusy w III rozbiorze w r. 1795 dawnego Ks. Siewierskiego i przyłączenie go do Śląska pod nazwą „Nowy Śląsk“ (Neu-Schlesien), ok. 2,2 tys. km². Teraz już Śląsk pruski zajmował 35 tys. km², a całość obu zaborczych śląskich prowincji doszła do 42 tys. km². Obszar „Nowego Śląska“ Prusy utraciły w r. 1807 na rzecz Księstwa Warszawskiego⁷.

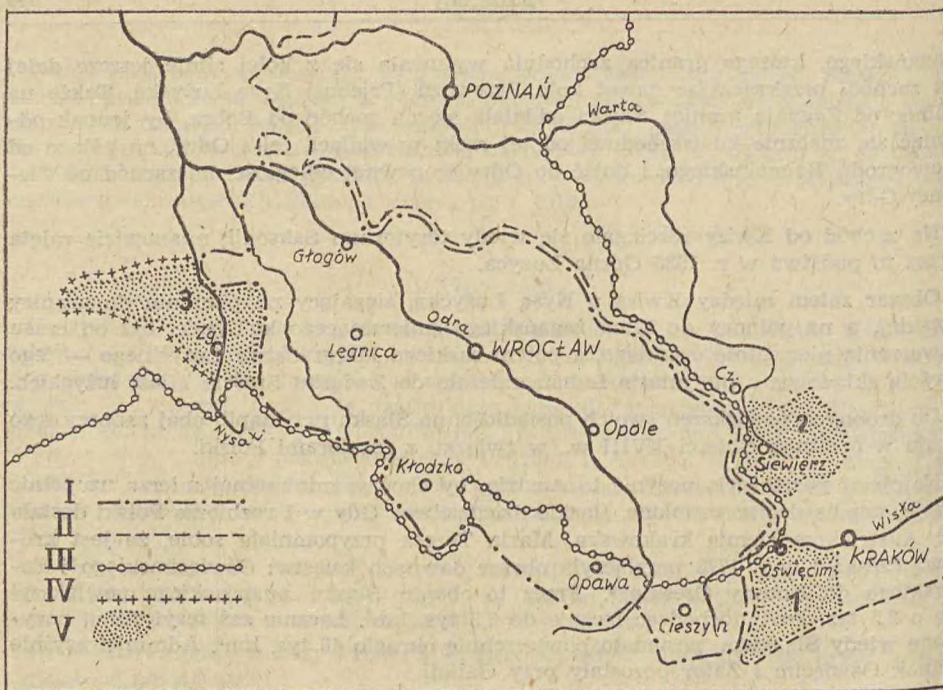
II. 1815—1918

Jeżeli powiększenia terytorium śląskiego, dokonane w latach 1773 i 1795 przez Austrię i Prusy kosztem sąsiednich ziem polskich, mogłyby być w pewnej mierze usprawiedliwione faktem połączenia Oświęcimia i Zatora oraz Siewierza ze Śląskiem w stuleciach XIII—XV — inaczej już potraktować trzeba nowe powiększenie Śląska, do którego doszło w r. 1815.

Oto Traktat Wiedeński w artykule 15 (i za nim osobny traktat prusko-saski z 18 maja 1815 r.) przyznał Prusom z dotychczasowego terytorium Saksonii okraęło 20 tys. km². Prusy z tej nowej zdobyczy część przylegającą do Śląska po prostu włączyły do tej swojej prowincji. Przez to Śląsk pruski uległ rozszerzeniu ku zachodowi o obszar między Kwisą a Nysą Łużycką, być może otrzymując tu swoją pierwotną granicę z X i XI w. Ponadto jednak do Śląska została jeszcze włączona część Dolnej Łużycy w postaci długiego klina na zachód od Nysy, sięgającego aż poza Sprewę i Elstere. Tu już rozszerzenie terytorium śląskiego (pod tą nazwą) było niewątpliwie

⁶ Ottův Slovník Naučný, XVIII, 959.

⁷ J. Willaume, Rozgraniczenie Księstwa Warszawskiego z Prusami, „Przegląd Zachodni“ 1951, nr 3—4, s. 476. Obliczenie powierzchni tego obszaru według encyklopedii Brockhousa. Obszar ten znalazł się potem w granicach Królestwa Kongresowego.

ZMIANY GRANIC NA ŚLĄSKU 1740—1914

I. — granica Śląska na pocz. XVIII w. II. — granica Polski do r. 1793. III. — granica prusko-austriacka 1740—1918 i prusko-rosyjska 1815—1914. IV. — granica obszaru przyłączonego do Śląska w 1815 r. przez Prusy. — V. 1. obszar oświęcimsko-zatorski 1773—1866, 2. „Nowy Śląsk” pruski, 1795—1807, 3. obszar przyłączony do Śląska w r. 1815 przez Prusy.

szuczne, gdyż zostały do Śląska włączone obszary czysto łużyckie, które historycznie nie miały ze Śląskiem nic wspólnego. Było to po prostu czysto administracyjne rozszerzenie zakresu terytorialnego pojęcia Śląsk⁸.

Tak powiększony Śląsk pruski stał się teraz największą z prowincji tego państwa. Licząc odtąd okrągło 40 tys. km² (wzrost wyniósł okrągło 7 tys. km²), prowincja ta stanowiła 1/7 część obszaru Prus przed r. 1866, a potem więcej niż 1/9 (Prusy do r. 1866: 275 tys. km², 1866—1918: 349 tys. km²). W tej postaci Śląsk pruski przetrwał jeszcze ponad sto lat, do przemian po I wojnie światowej.

Prowincja śląska była już od r. 1820 podzielona na trzy rejencje: legnicką, wrocławską i opolską, niemal równej powierzchni:

Legnicka	13.602 km ²
Wrocławska	13.477 km ²
Opolska	13.313 km ² .

⁸ Zbytecznie zatem zamieściła też nazwy tych łużyckich osad zza Nysy jedna z pierwszych powojennych publikacji Instytutu Śląskiego pt. Skorowidz gmin Śląska Dolnego i Opolskiego (Katowice, maj 1945).

Mniej udana była próba drugiego z zaborców Śląska, nowego Cesarstwa Austriackiego, które w r. 1818 usiłowało ponownie oderwać Oświęcim i Zator od Małopolski, by przyłączyć tę rzekomą część Śląska do ziem Korony Czeskiej. Teoretycznie stało się tak w istocie i Oświęcim należał aż do r. 1866 wraz z resztą ziem czeskich do Związku Niemieckiego, w praktyce jednakże nadal podlegał namiestnictwu galicyjskiemu⁹.

Śląsk austriacki (*Österreichisch - Schlesien*) tworzył jedną z najmniejszych prowincji cesarstwa, ze swymi 5.147 km² stanowiąc 1/60 część terytorium tego państwa. Stolicą prowincji była Opawa; ponadto zaś teoretycznie istniało nadal Księstwo Cieszyńskie, które nadawano ostatnio członkom rodziny Habsburgów¹⁰.

Znajdująca się pod dwoma zaboramia całość ziem śląskich miała w okresie 1815-1918 łącznie powierzchnię: 45.482 km², w czym zabór pruski wynosił niemal 9/10¹¹. Wyżej określony trzon zasadniczy ziem śląskich zajmował w tej liczbie ok. 85 proc.

III. 1918—1921

Wielkie przemiany, które zaszły pod koniec I wojny światowej w wyniku Wielkiej Socjalistycznej Rewolucji Październikowej, w szczególności załamanie się tzw. mocarstw centralnych, obu zaborców Śląska — doprowadzić musiały do przesunięć granic także na obszarze ziem śląskich. Część tych ziem, jakkolwiek na razie znikoma, powróciła do prawych właścicieli słowiańskich.

Do pierwszych zmian doszło najpierw na obszarze dotychczasowego Śląska austriackiego. Według planów polityków czeskich, cały ten kraj miał wejść w skład tworzącego się państwa czechosłowackiego. Planom tym przeciwstawiały się dążenia dwu innych narodowości, zamieszkujących również Śląsk Opawski i Cieszyński: Niemców i Polaków. Podział ziemi cieszyńskiej na część polską i czechosłowacką został usankcjonowany w specjalnych umowach polsko-czeskich z 2 i 5 listopada 1918.

Tak więc pod koniec 1918 r. na miejsce podziału Śląska między dwu właścicieli wszedł podział nowy, między trzech: obok na razie jeszcze w swym posiadaniu nie wzruszonych Prus znalazły się nowe państwa: Polska i Czechosłowacja.

Republika Czechosłowacka ponadto potrafiła postarać się jeszcze o uzyskanie skrawka dotychczasowego Śląska pruskiego, a to południowej części powiatu raciborskiego, gdzie żyły resztki ludności mówiącej narzeczem czeskim, tzw. Morawców. Traktat Wersalski w art. 83 przyznał Czechosłowacji wprawdzie tylko część obszaru przez nią w tym rejonie rewindykowanego, w sumie (po ostatecznych delimitacjach) 316 km², ale w każdym razie było to pierwsze naruszenie granic Śląska pruskiego od XVIII w. Obszar ten nosił nazwę „Hlučínsko“ i został jako powiat hulczyński podany władzom krajowym w Opawie¹².

Czechosłowacja otrzymać ponadto miała jeszcze dalszą część Górnego Śląska, mianowicie południową część pow. głubczyckiego, który również posiadał pewne grupki

⁹ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego, VII, 749. — Jak wiadomo, Związek Niemiecki rozwiązany został w r. 1866, automatycznie zatem odpadła łączność jakiegokolwiek prowincji austriackiej z ziemiami Rzeszy.

¹⁰ Jako o *curiosum* warto wspomnieć, że istniało nadal teoretycznie również Księstwo Opawsko-Karniowskie: tytuł „Herzog von Troppau u. Jägerndorf“ posiadał władca miniaturowego suwerennego księstwa Liechtenstein, który go nosi bodaj do dziś dnia.

¹¹ Te i poprzednie dane cyfrowe z kolejnych wydań Tablic Hübnera. Niekiedy obliczenia poszczególnych roczników Tablic nie zgadzają się między sobą.

¹² Rewindykacje czechosłowackie na Górnym Śląsku wówczas pruskim przedstawiał memoriał przedłożony Konferencji Pokojowej w Paryżu pod koniec 1918 r., ogłoszony w dziele pt. *Die tschechoslowakischen Denkschriften für die Friedenskonferenz von Paris 1919—1920* (hsg. v. H. Raschhofer, 1937), Mémorial No 9.

„Morawców“, ale to dopiero w wypadku, gdyby przewidziany w Traktacie Wersalskim plebiscyt między Polską a Niemcami przyznał Polsce obszar na wschód od tego powiatu, gdyż w takim razie odnośny skrawek zostałby od Niemiec odcięty. Ponieważ wskutek niesprawiedliwego dla Polski wytyczenia granic po plebiscycie granica polska została przesunięta silnie ku wschodowi, owo postanowienie traktatu nie zostało urzeczywistnione¹³.

W ten sposób Czechosłowacja w latach 1918—20 stopniowo stała się posiadaczem pewnej części ziem śląskich, a to:

Śląsk Opawski	2868 km ²
zach. część Śląska Ciesz.	1270 km ²
Hulczyńskie	316 km ²
razem	4454 km ² ¹⁴

Cała reszta trzonu ziem śląskich, powierzchni 33,5 tys. km², pozostawała chwilowo nadal pod terrorem nacjonalistów niemieckich, któremu bohaterstwo przeciwstawiał się walczący o wolność ojczystej ziemi robotnik i górnik polski, krwawiący w kolejnych trzech powstaniach.

Konferencja pokojowa początkowo przychylnie traktowała polskie żądania dotyczące Górnego Śląska.

Ale w miarę narastania sympatii proniemieckich w obozie mocarstw kapitalistycznych, co się łączyło z powiązaniem niemieckiego ciężkiego przemysłu z kapitałem zachodnim, oraz z koligacjami arystokracji niemieckiej z angielską oraz finansjery amerykańską doszło do gruntownego zwrotu na niekorzyść Polski.

Przed wszystkim w pierwszym projekcie traktatu pokojowego zmniejszono granice obszaru, który miały ulec odłączeniu od Niemiec, a następnie postanowiono w ogóle rozstrzygnąć kwestię górno-śląską plebiscytem.

Bez plebiscytu Polska otrzymała jedynie graniczące z Wielkopolską drobne cząstki rejencji wrocławskiej, a to skrawki powiatów namysłowskiego i sycowskiego, w sumie 505 km², przy czym wpłynęły na to głównie względy komunikacyjne¹⁵.

Obszar plebiscytowy wynosił w ogóle w ostatecznej postaci 10.753 km², tj. nieco ponad jedną czwartą dotychczasowej powierzchni pruskiej prowincji śląskiej; było to zarazem niewiele ponad połowę obszaru rewindykowanego przez Polskę.

Wobec szalonego terroru ze strony nacjonalistów niemieckich i stronnictwa nadzorczych organów koalicyjnych i antyradzieckiej, w konsekwencji antypolskiej polityki Piłsudskiego, wyrażającej nie interesy narodu, Polski, ale interesy kliki panów polskich i ich międzynarodowych niemieckich, francuskich, angielskich i amerykańskich imperialistycznych kontrahentów, plebiscyt, przeprowadzony w dn. 20 marca 1921, nie mógł wypaść w zupełności po myśli Polski. Ale ponieważ rozstrzygać miał wynik głosowania według gmin, udało się ostatecznie uratować, wprawdzie pod względem obszaru tylko mniej niż jedną trzecią obszaru plebiscytowego, za to gospodarczo jego część najcenniejszą. Decyzją Konferencji Ambasadorów z 12 października 1921 r. Polska otrzymała w całości powiaty: pszczyński, katowicki (miasto i wieś),

¹³ Por. też artykuł pt. Hlučinsko, Ottův Slovník Naučný, Dodatky, II. 2. Ów skrawek pow. głubczyckiego miał mierzyć 392 km².

¹⁴ Obliczenia z różnych lat wykazują tu różnicę o 20—30 km².

¹⁵ Liczbę tę podaje B. Olszewicz, *Obraz Polski dzisiejszej* (1938), s. 31, twierdząc również, że przypadła Polsce także miniaturowa (4 km²) cząstka rej. legnickiej. Tego szczegółu jednak nie podaje drobiazgowo źródło niemieckie: *Deutsch-fremdsprachiges u. fremdsprachig-deutsches Ortschaftsverzeichnis für alle vom Deutschen Reiche auf Grund des Versailler Vertrages abgetretenen Gebiete...* (1927).

Królewska Huta, niemal cały pow. rybnicki, położoną po prawym brzegu Odry część pow. raciborskiego, oraz skrawki powiatów: zabrskiego, gliwickiego i bytomskiego¹⁶, łącznie 3213 km².

W ten sposób został zakończony proces nowego rozgraniczania politycznego na Śląsku. Obszar okupowany przez zaborcę pruskiego został znacznie zmniejszony, jakkolwiek bynajmniej nie tak dalece, jakby to wynikało z istotnego układu stosunków etnicznych. Zaborca musiał zwrócić na razie niewiele więcej niż jedną dziesiątą część tego, co niegdyś zagrabił. Pozostała przy Niemczech reszta pruskiej prowincji śląskiej, podzielonej od października 1919 na „Oberschlesien“ (gł. m. Opole) i „Niederschlesien“ (gł. m. Wrocław) miała teraz 36.613 km² obszaru. Odzyskana przez Polskę część Górnego Śląska połączona została z przyznaną Polsce częścią ziemi cieszyńskiej, tworząc nowe polskie województwo śląskie o 4216 km². Poza granicami tego województwa pozostały wspomniane wyżej części Dolnego Śląska, które Traktat Wersalski przyłączył do Polski. Znalazły się one w granicach województwa poznańskiego.

Tu leży właśnie specjalny moment w dziejach geograficznych Śląska: po raz pierwszy, przynajmniej w czasach nowożytnych i najnowszych, uległa oderwaniu częśćka ziemi śląskiej po to, by zostać włączoną do innej, sąsiedniej prowincji. Do tychczas działo się przeciwnie: do Śląska przyłączano skrawki sąsiednich prowincji. Teraz stało się inaczej.

Wskutek tego podana wyżej liczba określająca powierzchnię polskiego województwa śląskiego nie oddawała bynajmniej całego udziału Polski w posiadaniu ziem śląskich. Do powyższej¹⁷ liczby 4.216 km² doliczyć należy jeszcze owe 505 km² znajdujących się w granicach Wielkopolski, co razem daje 4.721 km². Podział ziem śląskich przedstawiał się teraz w ostatecznej formie jak następuje:

1 Śląsk niemiecki	36,6 tys. km ²
2 Śląsk polski	4,7 tys. km ²
3 Śląsk czechosłowacki	4,4 tys. km ²

Jak widzimy, udział obu państw słowiańskich był mniej więcej jednakowy i wynosił do 11—12 proc. zasadniczego trzonu ziem śląskich. Reszta tego trzonu, ok. 29 tys. km², tj. ok. 77 proc., pozostawała jeszcze przy Prusach. W granicach Śląska niemieckiego udział przyłączonych w r. 1815 ziem oderwanych od b. Margrabstwa Łużyckiego wzrósł teraz do 20 proc.

Dodać trzeba, że przez połączenie w ramach polskiego województwa śląskiego ziem po obu stronach górnej Wisły, po raz pierwszy od zaboru pruskiego znalazły się w ramach wspólnej jednostki administracyjnej obszary żyjące poprzednio przez wiele stuleci wspólnym życiem. W mniejszej mierze nastąpił podobny fakt także w ramach Czechosłowacji, gdzie przez przyłączenie pow. hulczyńskiego przywrócona została łączność terenów po obu stronach rzeki Opawy.

O ile w polskiej i niemieckiej części Śląska nie dochodziło teraz do zmian żadnych, a to aż do r. 1938, to w posiadłościach trzeciego właściciela ziemi śląskiej zmiany takie się pojawiły, zacierając historyczną odrębność tej ziemi i jej tradycyjną granicę.

Pierwszym takim krokiem była ustawa z 29 lutego 1920 r., wprowadzająca podział państwa na żupy. Tworzyła ona osobną żupę z ziemi cieszyńskiej, natomiast Śląsk Opawski łączyła w ramach dwu jednostek z przyległymi częściami Moraw. Ustawa

¹⁶ Podział na powiaty w Polsce nie odpowiadał w zupełności poprzedniemu niemieckiemu; m. i. stworzono nowy powiat świętochłowski. P. katowicki — dziś stalinogrodzki; Król. Huta — dziś Chorzów.

¹⁷ Różne źródła podają cyfry nieco różniące się od powyższych.

ta jednak ostatecznie w życie nie weszła. Zastąpiła ją inna, z 14 lipca 1927, która połączyła cały czechosłowacki Śląsk z Morawami w ramach nowej jednostki administracyjnej, pn. Ziemia Morawsko-Śląska. Doszło przy tym do połączenia jednego z powiatów czechosłowackiej części Śląska Cieszyńskiego, frydeckiego, z sąsiednim powiatem Moraw, misteckim, w jedną całość: Frýdek-Místek, później tylko Místek.

W ten sposób zanikła odrębność jednej z części ziem śląskich, jakkolwiek żyła jeszcze w nazwie prowincji. Tu po raz pierwszy ujawniło się, że doniosłe względy życiowe, natury przede wszystkim gospodarczej, muszą zwyciężyć nad historią. Niezmiernie silne zespolenie tak bardzo uprzemysłowionego północno-wschodniego cypla Moraw, koło Ostrawy, z sąsiednimi częściami tak Opawskiego, jak Cieszyńskiego Śląska, sprawiło, że i administracyjne zespolenie okazało się niezbędne.

Toteż po r. 1927 formalnie pozostają już tylko dwie części Śląska, większa niemiecka i mniejsza polska, administrowane osobno. Niemal 4,5 tys. km² zajmujący czechosłowacki kawałek ziemi śląskiej wchodził na stałe w skład innej, większej jednostki administracyjnej. Nazwą Śląska ściśle odtąd już można było określać tylko ponad 41 tys. km² liczące części niemiecką i polską, w czym trzon historyczny wynosił nieco ponad 33 tys. km².

IV. Rok 1938

Agresja hitlerowska, przy pomocy zachodnich mocarstw kapitalistycznych, oderwała w r. 1938 od Czechosłowacji okrągło 29 tys. km². W tej liczbie mieścił się również poważny kawałek ziemi śląskiej: cały Śląsk Opawski, oczywiście wraz z krainą hulczyńskim, który Niemcy włączyli z powrotem do rejencji opolskiej. Natomiast Śląsk Opawski nie został połączony z resztą ziem śląskich. Hitlerowcy włączyli go do nowej prowincji Rzeszy, nazwanej „Reichsgau Sudetenland“, utworzonej z oderwanych poza tym od Czech i Moraw pasów pogranicza sudeckiego. Śląsk Opawski wraz z przylegającymi skrawkami Czech i Moraw tworzył w ramach owej nowej prowincji osobną rejencję opawską (Regierungsbezirk Troppau, pow. 7.848 km²; udział ziemi śląskiej wynosił tu zatem — 2.868 km² — niespełna 30 proc.). Niemcy hitlerowskie postąpiły tu inaczej niż rząd pruski w r. 1815 — nie tylko nie powiększyły terytorium śląskiego, lecz przeciwnie, zatępiły odrębność jednej części Śląska w ramach innej jednostki terytorialnej.

Za to w inny sposób został teraz powiększony obszar Śląska pruskiego, od kwietnia 1938 ponownie tworzącego jedną całość administracyjną w wyniku połączenia dotychczasowych dwu prowincji: Oberschlesien i Niederschlesien. Oto rząd hitlerowski przyłączył do Śląska sąsiadujące z nim części tzw. Marchii Granicznej: „Grenzmark Posen — Westpreussen“, w szczególności powiat wschowski (Fraustadt) tej prowincji. Teraz z kolei części historycznej Wielkopolski, należące też do r. 1919 do W. Ks. Poznańskiego, znalazły się w ramach Śląska. Dołączone skrawki weszły w skład rejencji legnickiej, a obszar Śląska Dolnego wzrósł z 26.610 na 26.980 km² i całego Śląska niemieckiego jako prowincji (z wliczeniem tu Hulczyna) — na 37.012 km². Z doliczeniem tu Śląska Opawskiego byłoby to niemal okrągło 40 tys. km², jednakże, jak już wyżej powiedziano, obszar ten nie został włączony do prowincji śląskiej.

W tymże r. 1938 doszło ponadto do innego jeszcze przesunięcia granic na Śląsku. Oto ówczesny rząd polski, współpracując z Niemcami hitlerowskimi, w brutalny sposób wysunął sprawę Zaolzia żądając go w momencie dla Czechosłowacji jak najbardziej niekorzystnym i w formie ultimatywnego nacisku. Rząd pruski zdecydował się ze swej strony na pertraktacje z Polską w tej sprawie, jednakże rząd warszawski

propozycje czeskie odrzucił, wymuszając w końcu przyjęcie żądań swych w całości¹⁸, tzn. żądając poza całymi powiatami: czesko-cieszyńskim i frysztaekim (z którego skrawek przyznano w r. 1918 Czechom) także części pow. frydeckiego. Linia ta została przez Pragę przyjęta — w całości było to 863 km²¹⁹.

Obszar Śląska polskiego zwiększył się następnie jeszcze o skrawek (43 km²) Cza-deckiego, odłączonego od Słowacji, który to obszar należał do Śląska aż do XVIII w.²⁰ Ten zdradziecki krok kliki sanacyjnej w 1938 r. ugodził Polskę w 1939 r.

Po tych przesunięciach granicznych, bezpośrednio przed wybuchem II wojny światowej istniał na ziemiach śląskich następujący podział administracyjny, tj. na jednostki określone w nazwie swej jako śląskie:

I. Pruska prowincja śląska	37.012 km ²
II. Polskie województwo śląskie	5.122 km ²

Zabór niemiecki ponadto, pamiętać trzeba, obejmował jeszcze Śląsk Opawski, włączony do innej prowincji. Łącznie zatem znajdowało się pod władzą Niemiec hitlerowskich wtedy ziem śląskich i przyłączonych 39.880 km² — w tym jednak zasadniczego trzonu śląskiego maksymalnie 32 tys. km². Reszta tego trzonu znajdowała się pod władzą Polski i Czechosłowacji.

Trzon ów, powiększony po raz pierwszy w r. 1815 o obszary oderwane wtedy przez Prusy od Saksonii, w 1938 r. został powiększony z kolei o wspomniane wyżej części Wielkopolski. Z drugiej strony, jak pamiętać trzeba, niemal równej wielkości (nieco większa) część Śląska historycznego wchodziła od r. 1919 w skład nowego województwa poznańskiego.

Tak więc, w przededniu wybuchu II wojny światowej, wytworzony w stuleciach XIV—XVIII historyczny trzon zasadniczy ziem śląskich był obcięty z dwu stron: na południowym zachodzie o Śląsk Opawski i na wschodzie o wspomniane wyżej części powiatów: namysłowskiego i sycowskiego. Łącznie okrążyło 3,4 tys. km² ziemi śląskiej, tj. 9 proc. trzonu znajdowało się poza granicami administracyjnych prowincji noszących nazwę śląskich. Stosunek ten wzrosł zresztą do całych 10 proc. (3,8 tys. km²), jeśli uwzględnimy tu jeszcze włączoną teraz całkowicie do okrojonych Moraw ostatnią część Śląska czechosłowackiego (Frydeckie)²¹.

V. 1939—1945

Grabieżca hitlerowski po zajęciu ziem polskich jesienią 1939 r. niezwłocznie zaczął realizować swoje plany aneksyjne, przede wszystkim w stosunku do ziem śląskich, dotąd jeszcze przez Prusy nie zagarniętych, albo na kilkanaście lat przedtem spod jarzma pruskiego wyzwolonych.

Dotychczasowy polski Górny Śląsk został jeszcze przed końcem 1939 r. z powrotem przyłączony do Rzeszy (podobnie jak Pomorze i Wielkopolska), ale już nie do rejencji opolskiej, lecz jako jednostka samodzielna, do której włączono także polską część Śląska Cieszyńskiego, wraz z obszarem przyłączonym do niego rok przedtem²².

¹⁸ Przebieg wydarzeń w tej sprawie przedstawia ówczesny czechosłowacki min. spraw zagranicznych K. Krofta w książce pt. Z dob naší první republiky (1939), 337 n.

¹⁹ R. Przyłudzki, Obraz gospodarczy Śląska Zaolziańskiego (1939), s. 1—2.

²⁰ Publikacja Kongresowa z r. 1919: Le Spisz, l'Orawa et le district de Czaca; Wł. Semkowicz, Granica polsko-węgierska w oświetleniu historycznym, „Pamiętnik Tatrzański” 1919, s. 88—112.

²¹ Była to reszta dawnego pow. frydeckiego, od lat już połączonego z morawskim pow. mi-steckim; ziała się ona teraz już całkowicie z resztą Moraw.

Ta nowa jednostka administracyjna, nazywana początkowo „Ostoberschlesien“ (tj. Wschodni Górny Śląsk), stała się niebawem samodzielną rejencją katowicką i została znacznie powiększona jeszcze o dalsze obszary, oderwane od reszty ziem polskich. Mianowicie Niemcy hitlerowskie podjęły tradycję rozbiorowych „rewindykacji“ pruskich i austriackich odnośnie do terenów czasowo należących do Śląska, dawnych księstw: Siewierskiego, Oświęcimskiego i Zatorskiego. W istocie jednak zadecydowały tu przede wszystkim apetyty gospodarcze, tj. związanie Zagłębia Dąbrowskiego i zachodnich kresów ziemi krakowskiej z sąsiadującymi częściami Śląska.

Tak więc przyłączone zostały do Śląska teraz: Będzin, Zawiercie, Olkusz, Chrzanów, Oświęcim, Wadowice i Żywiec, a granica szła na południu Skawą, tak iż przecinała ona koło Suchej linię kolejową z Krakowa do Zakopanego. Na północy zaś granica ta sięgała Warty, gdzie u zbiegu tej rzeki i Liswarty stykały się granice nowej rejencji katowickiej, nowej niemieckiej prowincji obejmującej zagrabioną Wielkopolską i zachodnią część Kongresówki, „Reichsgau Wartheland“, oraz kolonii Rzeszy, nazwanej „General-Gouvernement“.

Nowa niemiecka rejencja katowicka objęła 8.924 km² i tworzyła teraz z rejencją opolską przywróconą w r. 1940 prowincję „Oberschlesien“, łącznej powierzchni 20.636 km². Obie pozostałe rejencje, wrocławska i legnicka, tworzyły wskrzeszoną równocześnie prowincję „Niederschlesien“ — 26.985, tak iż obie prowincje nazwane śląskimi zajmowały razem 47.621 km².

Było wszakże faktem ciekawym, że hitlerowcy, którzy teraz posiadali pod swoją okupacją zarówno całość dotychczasowych polskich ziem śląskich, jak całą Wielkopolską — nie zmienili stanu rzeczy, jaki się wytworzył na pograniczu Wielkopolski i Śląska w r. 1919, przez włączenie cząstek pow. namysłowskiego i sycowskiego do Wielkopolski, ani w r. 1938, przez włączenie do Śląska skrawków Wielkopolski, z dawnej „Grenzmark Posen—Westpreussen“. Te wszystkie zmiany utrzymały się nadal: zarówno Rychtal (niem. Reichthal, do r. 1919 w pow. namysłowskim) pozostał w ramach „Warthegau“, jak wielkopolska Wschowa pozostawała nadal przy Śląsku, teraz w ramach „Niederschlesien“ (rej. legnicka). Wydaje się, że hitlerowcy, chciwie doszukujący się rzekomych historycznych granic Śląska w Siewierskiem i Oświęcimskiem, gdy chodziło o zaokrąglenie granic Rzeszy, nie troszczyli się o prawdziwe historyczne granice śląskie wtedy, gdy chodziło o granice wewnętrzne między Śląskiem a innymi obszarami anektowanymi. Dowodem na to było zresztą już rok przedtem włączenie Śląska Opawskiego do „Sudetenlandu“.

W każdym razie, za okupacji hitlerowskiej, w latach 1939—1945 administracyjne pojęcie Śląska uzyskało najobszerniejszy do tego czasu zakres terytorialny: o 30 proc. przewyższający zasadniczy trzon ziem śląskich. W razie zaś przyłączenia Śląska Opawskiego i resztki Cieszyńskiego do tej prowincji (w sumie okrągliło 3,3 tys. km²) otrzymalibyśmy łącznie 51 tys. km², tj. o 35 proc. ponad trzon zasadniczy. Bez względu zresztą na nazwę i podział na jednostki administracyjne, całość ziem śląskich znajdowała się, w tej czy innej formie, pod władzą Niemiec hitlerowskich, które teraz rozpoczęły na ziemiach świeżo zagrabionych dalszą brutalną germanizację, by jak najszybciej zatrzeć resztę słowiańskiego charakteru tych obszarów. Tak jak w r. 1937—9 przeprowadzili gwałtowne niemczenie nazw miejscowych na dotychczas sobie podległym Śląsku, tak teraz z kolei usuwać zaczęli nazwy polskie na zagrabionych wschodnich skrawkach: Zawiercie stało się „Warthenau“, Wadowice przezwano na „Frauenstadt“, Chrzanów na „Krenau“, Olkusz na „Ilkenau“, Kęty na „Liebenwerde“ itd. Ale trud to był daremny, polskość trwała nieustępliwie.

²² Bez skrawków Czadeckiego, zwróconych przez Niemcy Słowacji.

²³ Czadeckie pozostało nadal częścią Słowacji.

VI. Zmiany po r. 1945

Historyczne zwycięstwo ZSRR nad hitleryzmem i wyzwolenie przez Armię Radziecką narodów ujarzmionych przez Niemcy hitlerowskie, w skutkach swych pociągnęło za sobą również anulowanie zmian, które na ziemiach śląskich hitlerowcy poczynili od r. 1938.

Granice polityczne między Polską a Czechosłowacją przywrócone zostały w postaci, w jakiej istniały w r. 1938 przed Monachium. Czechosłowacja otrzymała z powrotem swój stan posiadania na Śląsku osiągnięty w r. 1919—20, tj. Śląsk Opawski z kraikiem hulczyńskim i zach. część Śląska Cieszyńskiego²³. Formalnie został przywrócony także podział administracyjny istniejący do r. 1938, tj. m. i. Ziemia Morawsko-Śląska, zawierająca w swym składzie 7 powiatów śląskich (względnie 6, z powodu włączenia pow. Frýdek do pow. Místek).

Decyzją Konferencji Poczdamskiej niezmienną zachodnią granicą Polski stała się linia Odra—Nysa Łużycka, przez co całość ziem historycznego Śląska (oczywiście, bez części czeskich), i to w pierwotnym zasięgu dochodzącym aż po Nysę Łużycką, powróciła do Polski.

Reszta administracyjnej jednostki śląskiej w ramach Niemiec, która pozostała na zachód od Nysy Łużyckiej — jak wiemy, historycznie obszar ten ze Śląskiem nie miał nic wspólnego — znalazła się w granicach najpierw radzieckiej strefy okupacyjnej, a potem weszła w skład Niemieckiej Republiki Demokratycznej. Wskutek zniesienia państwa pruskiego powstała możliwość zwrócenia owych obszarów Saksonii, która je utraciła w r. 1815²⁴. Tak więc nie ma już w granicach dzisiejszych Niemiec żadnej jednostki administracyjnej, która w nazwie swej choćby łączyłaby się z dawnym Śląskiem pruskim.

Polska otrzymała zatem swój dawny Śląsk wraz ze skrawkami włączonymi w r. 1919 do Wielkopolski, a ponadto resztę Śląska Górnego, tj. rejencję opolską, oraz niemal całość prowincji dolno-śląskiej, tj. całą rejencję wrocławską i legnicką bez owych skrawków za Nysą²⁵.

Całość odzyskanych teraz dla Polski ziem w rejonie Śląska wynosiła okragło — 34.845 km².

Przed Polską stanął wielki problem racjonalnego, zgodnego z nowoczesnymi kryteriami i z wymogami gospodarczymi — podziału administracyjnego tego terytorium. Powyższe względy wykluczały zachowanie dawnego podziału pruskiego, a nakazywały powiązanie poszczególnych części Śląska z ciężącymi ku nim obszarami sąsiednimi.

Zasadniczo zachowany został podział na Śląsk Górny i Dolny w postaci dwu województw. Pierwsze z nich, nazwane śląsko-dąbrowskim, połączyło polski Śląsk przedwojenny z dotychczasową rejencją opolską, a ponadto dołączono tu ściśle z rejonem katowickim związane Zagłębie Dąbrowskie. Dotychczasowy zaś Śląsk Dolny objęty został granicami nowego województwa wrocławskiego, które jednak uległo w porównaniu z dotychczasowymi granicami dolno-śląskimi zmniejszeniu: nie tylko zwrócono teraz Wielkopolsce Wschowę, lecz także przyłączono do nowego, powiększonego woj. poznańskiego pow. zielonogórski. Natomiast przyłączono do woj. wrocławskiego sąsiadujący z Żaganiem powiat żarski, dotychczas należący do Brandenburgii; tu weszła także przyłączona do przypadającej Polsce części pow. zgorzeleckiego część pow. żytawskiego. Ponieważ granica z r. 1919 między Wielkopolską

²⁴ W r. 1952 nowy podział administracyjny NRD włączył te obszary do okręgów (Bezirke) Chociebuż i Drezno.

²⁵ Skrawki owe zajmowały 1.997 km².

a Śląskiem została poza odcinkiem Wschowy przywrócona, owe skrawki powiatów: namysłowskiego i sycowskiego pozostały nadal poza Śląskiem, znajdując się jak w r. 1919 w granicach wojew. poznańskiego.

Tak zatem konieczności gospodarcze spowodowały dalsze zmniejszenie obszaru Śląska, zarówno historycznego (Zielona Góra), jak administracyjnego (Wschowa), a za to jego powiększenie z dwu innych stron: od wschodu przez przyłączenie Zagłębia Dąbrowskiego i od zachodu przez przyłączenie pow. żarskiego²⁸. Straty wyniosły łącznie okragło 1,1 tys. km² (tj. pow. wschowski 281 km² i zielonogórski 864 km²), zysk natomiast okragło 2,8 tys. km² (Zagłębie: 1.437, pow. żarski 1.230, skrawek pow. żytańskiego 146).

Dwa nowe śląskie województwa w Polsce miały łącznie okragło 40 tys. km² (śląsko-dąbrowskie 15.368 i wrocławskie 24.740). W cyfrze tej historyczne ziemie śląskie, tj. trzon nowożytny, zajmowały okragło 32 tys. km², tj. równo 80 proc. (jak zwykle, licząc bez powiatów przyłączonych w r. 1815). Poza granicami obu śląskich województw znalazło się z ziem historycznych okragło 1,3 tys. km² (cząstki przyłączone już w r. 1919 do Wielkopolski i pow. zielonogórski), tj. niewiele ponad 4 proc. Łącznie znajduje się w granicach obecnego państwa polskiego z historycznego trzonu śląskiego 33,5 tys. km².

Nowa reforma podziału administracyjno-terytorialnego w Polsce, przeprowadzona w r. 1950, zmieniła sytuację gruntownie.

Obecnie w Polsce ziemie śląskie należą już do 4 województw: obok wrocławskiego i katowickiego (jak nazwano dotychczasowe śląsko-dąbrowskie)*, powstały nowe — opolskie i zielonogórskie. Z tych pierwsze jest czysto śląskie, drugie natomiast tylko w swej mniejszej, południowej części składa się z obszarów śląskich.

Nowe województwo katowickie obejmuje oprócz obszarów przedwojennego województwa śląskiego z dodaniem tu Bytomia, Zabrzea i Gliwic (oraz reszty dawnego pow. lublinieckiego, oddzielonej przez granicę 1921 r. i uformowanej jako osobny pow. dobrodzieński) także Zagłębie Dąbrowskie (jak w r. 1945), a ponadto jeszcze Częstochowę. Z 8.968 km² obszaru tego województwa na ziemie historycznie śląskie przypada niewiele ponad połowę (5.627).

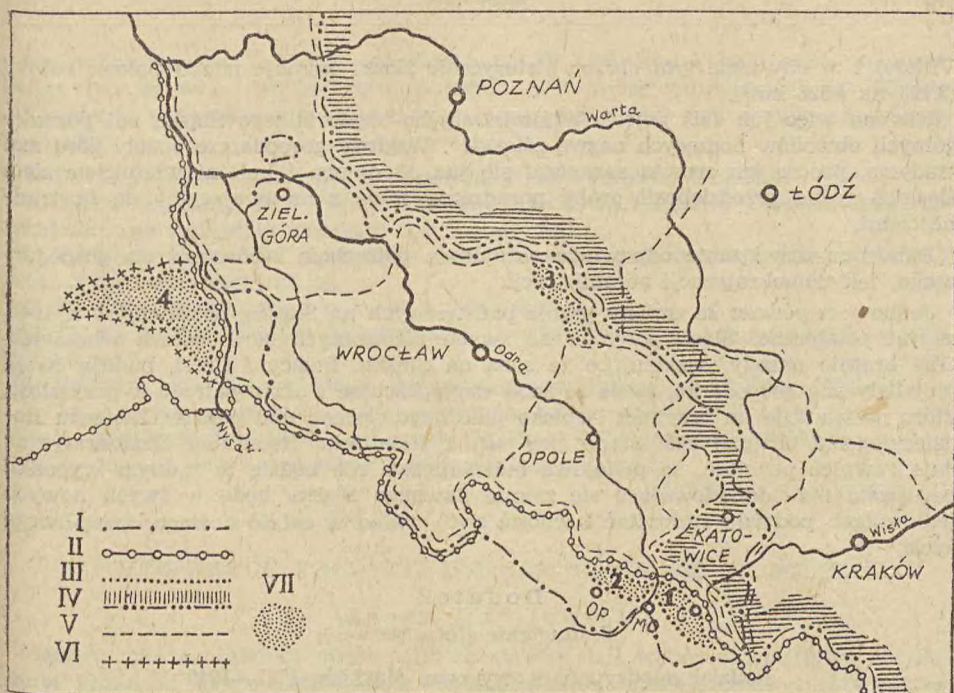
Województwo opolskie ze swymi 9.410 km² ma niemal tyle samo, co dawna rejencja opolska. Jest to jedyne, jak wyżej powiedziano, czysto śląskie, o ile chodzi o ziemie zasadniczego trzonu historycznego Śląska, województwo polskie. Łączy ono jednak w swym składzie powiaty górno i dolno-śląskie, gdyż włączono tu z historycznego Dolnego Śląska powiaty: namysłowski i brzeski; granica wielkopolsko-śląska wytyczona w r. 1919, zostawiająca skrawek pow. namysłowskiego w wojew. poznańskim, pozostała przy tym niezmieniona. Podobnie ma się rzecz ze skrawkami pow. sycowskiego, na pograniczu poznańsko-wrocławskim.

Z kolei, województwo wrocławskie, największe ze wszystkich „śląskich“, powierzchni 18.946 km², obejmuje niemal całą resztę Dolnego Śląska, a więc jakieś 14 tys. km², tj. okragło 2/3 obszaru tego województwa, należy do historycznego trzonu śląskiego.

Północno-zachodnie skrawki Dolnego Śląska, a to powiaty: głogowski, koźuchowski, szprotawski i żagański — zostały włączone do nowego województwa zielonogórskiego, gdzie wraz z pow. zielonogórskim tworzą okragło 1/3 powierzchni tego województwa (4.323 na 14.876 km²).

²⁸ Pow. żarski również do r. 1815 należał do Saksonii i był częścią saskiej Dolnej Łużycy, potem zaś i w pruskiej rejencji frankfurckiej był nazywany: Kreis Sorau in Niederlausitz.

* Od marca 1953 r.: woj. stalinogrodzkie.

ZMIANY GRANIC NA ŚLĄSKU 1918—1945
(pominięto rozgraniczenia hitlerowskie 1938—40)

- I. — granica Śląska na pocz. 18 w. II. — granice: polsko-czechosłowacka od 1920, czechosłowacko-niemiecka od 1919, polsko-niemiecka od 1945. III. — granice obszarów 1, 2, 3 i 4. IV. — zachodnia granica Polski 1919 (1921) —1939. V. granice województw w Polsce od 1951. — VI. — granica nieśląskiej części b. rej. legnickiej. — VII. Granica Zaolzia.
1. Zaolzie 1918—19 i 1938—39, 2. Hulczyńskie, 3. części Dolnego Śląska włączone 1919 do wojew. poznańsk. 4. nieśląska część b. rejencji legnickiej.

Historyczny tron Śląska, rozdzielony jest w Polsce zatem w sumie na 5 województw, gdyż obok wymienionych czterech pamiętać musimy jeszcze o owych skrawkach namysłowsko-sycowskich znajdujących się w wojew. poznańskim. Według wielkości udziału w tym tronie mieć będziemy tu następującą kolejność: woj. wrocławskie ok. 37 proc., woj. opolskie ok. 25 proc., woj. katowickie ok. 15 proc., woj. zielonogórskie ok. 11 proc., wojew. poznańskie ok. 1,3 proc.

W Czechosłowacji reforma podziału administracyjnego obowiązująca od r. 1949 zatępiła dotychczasowe historyczne granice Śląska jeszcze gruntowniej, niż to uczyniła reforma z r. 1927. Mianowicie, zgodnie z wymogami gospodarczymi, poszczególne części Śląska czeskiego zostały połączone z nowymi sąsiednimi obwodami Moraw, a to w ten sposób, że zachodnia część Śląska Opawskiego znalazła się w obw. olomunieckim (kraj Olomoucký), reszta zaś, wraz z kraikiem hulczyńskim i czechosł. częścią ziemi cieszyńskiej w obw. ostrawskim (kraj Ostravský). W pierwszym z tych powiatów śląskich (jest ich 6: Blůvec, Český Tešín, Karviná²⁷, Hlučín, Krnov, Opava), stanowią większość wobec 5 morawskich (Frenštát, Místek²⁸, Nový Jičín, Ostrava,

²⁷ Dawny powiat Fryštát (Frysztat).

²⁸ Tu należy śląski Frýdek (Frydek).

Vítkov) i w obwodzie tym obszar historycznie śląski zajmuje ponad połowę całości (3.123 na 4.526 km²).

Nie ma więc już dziś pojęcia administracyjno-terytorialnego Śląska ani poszczególnych obwodów noszących nazwę „śląskie“. Względy gospodarcze wzięły górę nad tradycją, proces ten zresztą zaznaczał się już od dawna i kolejni właściciele ziem śląskich różne przedsiębrali próby poradzenia sobie z nasuwającymi się tu trudnościami.

Dzisiejsze rozwiązanie odpowiada aktualnym potrzebom zarówno życia gospodarczego, jak demokratyzacji administracji.

Jedno jest pewne: że zmiany granic państwowych na Śląsku, dokonane w r. 1945, są już ostateczne. Śląsk powrócił do swych pierwotnych słowiańskich właścicieli. Oba bratnie narody, sąsiadujące ze sobą na Śląsku, Polacy i Czesi, budują swoją socjalistyczną gospodarkę, ściśle ze sobą współpracując i ufnie patrząc w przyszłość, którą gwarantuje im przyjaźń i opieka potężnego sąsiada obu państw, Związku Radzieckiego. Z drugiej zaś strony przyjaźń z Niemiecką Republiką Demokratyczną daje również pewność, że pokojowe budownictwo nie będzie w żadnym wypadku naruszone i że odbudowujące się ziemie dawnego Śląska będą w swych nowych jednostkach podziału rozkwitać i wносить swój wkład w całość nowego, szczęśliwego życia.

Dodatek

Zestawienie statystyczne

Podział międzypaństwowy ziem śląskich, 1742—1945

Lp.	Państwo	Okres	Pow. w tys. km ²	Uwaga
1	Prusy	1742—1795	33,0	
2	Austria	1742—1773	5,1	
3	„	1773—1866	7,5	1)
4	Prusy	1795—1807	35,2	2)
5	„	1807—1815	33,0	
6	„	1815—1919	40,3	3)
7	Austria	1866—1918	5,1	
8	Polska	1918—1920	1,7	4)
9	Czechosłowacja	1918—1919	3,4	5)
10	„	1919—1920	3,7	6)
11	Prusy - Niemcy	1919—1921	39,5	7)
12	Polska	1920—1921	1,0	8)
13	Czechosłowacja	1920—1927(1938)	4,5	9)
14	Polska	1921—1938	4,2	
15	Prusy - Niemcy	1921—1938	36,6	
16	„	1938—1939	37,1	10)
17	Polska	1938—1939	5,1	
18	Prusy - Niemcy	1939—1945	47,6	11)
19	Polska	od 1945	39,9	
20	Czechosłowacja	„	4,5	

Objaśnienia.

1) Po teoretycznym przyłączeniu Oświęcimia i Zatora, które przetrwało aż do r. 1866, tj. do likwidacji Związku Niemieckiego, do którego obszar obu tych dawnych księstw wchodził jako część ziem Korony Czeskiej.

2) Po przyłączeniu tzw. Nowego Śląska po III rozbiórce Polski, który to obszar Prusy utraciły w r. 1807 na rzecz Księstwa Warszawskiego (zagrabiły go Niemcy hitlerowskie ponownie w r. 1939, nie wskrzeszając jednak już nazwy wymyślonej w r. 1795).

3) Po przyłączeniu obszarów uzyskanych przez Prusy od Saksonii.

4) Obszar wcielony do Polski przez Radę Narodową Księstwa Cieszyńskiego, odgraniczony na zachodzie umową z 5 listopada 1918 r.

5) Tj. Śląsk Opawski i pozostająca Czechosłowacji po umowie z 5 listopada 1918 zach. część ziemi cieszyńskiej.

6) To samo, powiększone o kraik hulczyński.

7) Tj. po odcięciu kraiku hulczyńskiego i skrawków pow. namysłowskiego i sy-cowskiego.

8) Reszta b. Ks. Cieszyńskiego, pozostająca przy Polsce po 28 lipca 1920.

9) Jw., z częścią ziemi cieszyńskiej, przyznana przez arbitraż z 28 lipca 1920.

10) Po przyłączeniu skrawku z Grenzmark Posen-Westpreussen i Hulczyna.

11) Po aneksji Śląska polskiego i obszarów przyległych.

HENRYK BATOWSKI

Z POSTĘPOWYCH TRADYCJI HISTORIOGRAFII MIAST POLSKICH

Ignacy Daniłowicz

Badania nad początkami miast polskich stanęły dziś wobec perspektywy rozwiązania problemu dzięki przebudowie metodologicznej naszej nauki i rozwiniętym metodom badawczym. Badania te wymagać będą także gruntownego i krytycznego przeglądu całej spuścizny naukowej w zakresie genezy miast naszych. Wymagać będą wydobycia szczególnie tego, co w świetle nowych badań zyskuje trwałą wartość, a było już wstępnie formułowane przez poprzednie pokolenia badaczy.

Godną uwagi z tego punktu widzenia jest zapomniana, nieznaną raczej naszej literaturze historycznej rozprawa Ignacego Daniłowicza o miastach słowiańskich, szczególnie zaś polskich, przed w. XIII. Czytana na posiedzeniach Obszczestwa istorii i driewnostiej rossijskich w końcu 1840 r., ogłoszona została w języku rosyjskim w rok później¹.

Autor (1787—1843), rodem z Podlasia, z wykształcenia prawnik, rozpoczął działalność jako profesor w Wilnie, związany przyjaźnią z Lelewelem². Proces filomatów spowodował jego zesłanie do Rosji centralnej, gdzie wykładał kolejno na uniwersytetach w Charkowie, Kijowie i Moskwie, ceniony przez rosyjski świat nauki i traktowany przez carat jako „politycznie skompromitowany“³. W kraju znany był głównie z wydawnictw źródłowych: „Statut Kazimierza Jagiellończyka“ (1826), „Lato-Disiec Litwy i kronika ruska“ (1827), „Skarbiec dyplomatów“ (wyd. pośmiertne 1860—2) oraz z obszernych badań nad Statutem litewskim.

¹ Daniłowicz Ignacy: Izsledowanie o gorodach sławjanskich, priemuszczestwienno polskich do XIII stoletija. *Russkij Istoriceskij Sbornik*, t. IV, 1841, str. 150—300. Praca powyższa nosi w sprawozdaniach z posiedzeń (tamże t. VII) inny tytuł, z którym spotkać się można w art. o Daniłowiczu w słownikach biograficznych i encyklopediach. W języku rosyjskim brzmi on: Istoriceskij wzgljad na driewnieje obrazowanie gorodow sławjanskich, priemuszczestwienno polskich do XIII stoletija. Rozprawy Daniłowicza nie zna S. Krakowski, *Problematyka miejska w historiografii polskiej*. Łódź 1950.

² Por. art. T. Turkowskiego, *Pol. Słown. Biogr.* IV, 1938, s. 412—414.

³ Vide: M. Władimirskij-Budanow, *Istoria Imperatorskogo Uniwersiteta sw. Władimira*, t. I, Kijów 1884, s. 143.